

UNHCR
The UN Refugee Agency

Dağıtım
GENEL

HCR/GIP/04/06
28 Nisan 2004

Orijinal: İNGİLİZCE

**ULUSLARARASI KORUMA KONUSUNDA REHBER:
Mültecilerin Statüsüne Dair 1951 Sözleşmesi ve/ya 1967 Protokolü 1A(2) Maddesi
Kapsamında Dine Dayalı Başvurular**

BMMYK, işbu rehberleri, *Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği 1950 Tüzüğü*nde belirtilen yetkisi uyarınca ve *Mültecilerin Statüsüne Dair 1951 Sözleşmesi*nin 35 ve 1967 Protokolünün II. Maddeleriyle bağlantılı olarak yayımlamaktadır. Bu rehberler, *Mültecilerin Statüsüne Dair 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü Kapsamında Mülteci Statüsü Belirleme Usul ve Ölçütleri BMMYK Elkitabını* (yeni edisyon, Cenevre, Ocak 1992) tamamlamaktadır.

Rehberde tartışılan konular konusunda, BMMYK ve Kilise Dünya Servisinin ABD'de Maryland'in Baltimore kentinde Ekim 2002'de düzenlediği yuvarlak masa toplantısında yapılan tartışmalardan yararlanmanın yanı sıra uluslararası hukuktaki Devlet pratiklerindeki gelişmeler de analiz edilmiştir.

Bu rehberin, alanda mülteci statüsü belirleyen BMMYK çalışanlarının yanı sıra hükümetlere, hukuk alanında faaliyet gösteren kişilere, karar vericilere ve yargıçlara hukuksal yorum açısından yol göstermesi amaçlanmıştır.

ULUSLARARASI KORUMA KONUSUNDA REHBER:

Mültecilerin Statüsüne Dair 1951 Sözleşmesi ve/ya 1967 Protokolü 1A(2) Maddesi Kapsamında Dine Dayalı Başvurular

I. GİRİŞ

1. Dine dayalı mülteci statüsü başvuruları, en karmaşık vakalar arasındadır. Karar vermekle yükümlü olanlar, özellikle Mülteci Statüsüne Dair 1951 Sözleşmesindeki mülteci tanımında yer alan “din” terimini uygularken ve bu bağlamda “zulüm”ü teşkil edenin ne olduğunu belirlerken her zaman tutarlı bir yaklaşım benimsememişlerdir. Dine dayalı mültecilik başvuruları, mülteci tanımındaki diğer gerekçelerinden bir veya daha fazlasıyla örtüşebilir veya sıklıkla olduğu gibi, menşe ülkeden ayrıldıktan sonra din değiştirme ya da başka bir deyişle yerinde mültecilik (*sur place*) durumlarını kapsayabilir. Bu Rehber “din” teriminin kesin bir tanımını yapmayı amaçlamamakla birlikte, karar vermekle yükümlü olan görevliler için, bu tür durumlarda mülteci statüsünü belirlemeyi kolaylaştırma amacıyla bazı yol gösterici parametreleri sağlamaktadır.

2. Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkı, uluslararası insan hakları hukukunda temel hak ve özgürlüklerden biridir. Dine dayalı başvuruları değerlendirirken, başka aygıtların yanı sıra 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin (“Evrensel Bildirge”) 18. Maddesi ile 1966 Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin (“Uluslararası Sözleşme”) 18 ve 27. Maddelerine dayanmak yararlı olacaktır. Bu bağlamla ilgili diğer uluslararası hukuk araçları arasında İnsan Hakları Komitesi Genel Yorum kararları,¹ 1981 Din ve İnanca Dayalı Hoşgörüsüzlük ve Ayrımcılığın Her Biçimini Tasfiye Bildirgesi, 1992 Ulusal, Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına Dair Bildirge ve BM Dinsel Hoşgörüsüzlük Özel Raportörünün raporlarından oluşan külliyat da önemlidir.² Uluslararası insan hakları hukukunun bu standartları, “din” terimini uluslararası mülteci hukuku bağlamında tanımlamak açısından da yol göstericidir. Bu tanım, Devletlerin bazı pratikleri kısıtlama ya da yasaklamaya yönelik eylemlerini incelemek için bir temel sağlar.

II. ESASA İLİŞKİN ANALİZ

A. “Dinin” tanımlanması

3. 1951 Sözleşmesinin 1A(2) Maddesindeki mülteci tanımı şöyledir:

A. İşbu Sözleşmenin amaçları bakımından "mülteci" kavramı:...

(2) ... ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerine bağlı olarak, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da böyle bir korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa uygulanacaktır.

4. 1951 Sözleşmesinin Hazırlık Çalışmaları (*travaux préparatoires*), dine dayalı zulmün Sözleşmenin taslağının hazırlandığı süreç boyunca ele alınan mülteci tanımının bütünsel ve kabul edilen bir parçasını oluşturduğunu gösteriyor. Bununla birlikte, terimi kendi başına tanımlamak için hiçbir girişim olmamıştı.³ “Din” teriminin evrensel kabul gören bir tanımı yoktur. Bununla birlikte yukarıda paragraf 2’de belirtilen belgeler, uluslararası mülteci hukuku bağlamında “din” teriminin yorumu için bilgi sağlar. Dolayısıyla 1951 Sözleşmesinde kullanıldığı biçimiyle “din”, düşünce, vicdan ya da inanç özgürlüğünü kapsayan bir terim olarak alınabilir.⁴ İnsan Hakları Komitesinin belirttiği gibi “din”, “geleneksel dinlerle ya da geleneksel dinlerinkine benzeyen kurumsal karakteristikleri veya uygulamaları olan din ve inanışlarla... sınırlı değildir”.⁵ Bu terim, geniş bir şekilde, belirli bir dine bağlı olmayı ya da bağlılığı reddetmeyi veya belirli bir dinsel inanca sahip olmamayı da kapsar. Fakat terim, sınırsız değildir ve uluslararası insan hakları hukuku, dinsel özgürlüklerin uygulanmasında bazı meşru sınırlamalar getirmiştir. Bunlar, 15-16. paragraflar da daha ayrıntılı olarak ortaya konacaktır.

5. “Din”e dayalı başvurular, aşağıdakilerden bir ya da daha çok unsuru kapsayabilir:

- a) inanç olarak din (inanmamak da dâhil olmak üzere);
- b) kimlik olarak din;
- c) hayat tarzı olarak din.

6. Bu bağlamda “inanış”, tanrısal, tanrısal olmayan ve tanrıtanımaz (ateist) inançları da kapsayacak şekilde yorumlanmalıdır. İnanışlar, ilahi ya da nihai hakikate veya insanlığın tinsel kaderine dair kanaat ya da değerler biçiminde ortaya çıkabilir. Başvurucular, başka inanç sahiplerince, hatta kendi dinsel geleneklerinin başka takipçileri tarafından sapkın, kâfir, hizipçi, pagan ya da batıl olarak görülebilir ve bu nedenle zulümle karşı karşıya olabilir.

7. “Kimlik”, ilahiyata dair inanışlardan ziyade ortak inanış, ayin, gelenek, etnik aidiyet, ulusal aidiyet ya da soy bakımından birbirine bağlı olan bir topluluğa üye olma durumuyla ilgilidir. Bir başvuru, belirli bir grup ya da cemaatle özdeşleşmiş, ona aidiyet duygusu olan, ya da başkaları tarafından o grup veya cemaatle özdeşleştirilen bir kişi olabilir. Pek çok durumda zulüm yapan taraf, kendilerinininkinden farklı olan dinsel grupları, onların kimliklerini kendilerinin kimlik ya da meşruiyetine tehdit olarak gördükleri için hedef almaya yatkındır.

8. Bazı kişiler için “din”, benimsedikleri “hayat tarzı”nın ve kısmen ya da tamamen dünyayla ilişki kurma biçimlerinin temel bir veçhesini oluşturur. Bu durumlarda din, ayrıca giysiler giymek ya da dini bayram veya beslenme kuralları gibi belirli dinsel pratiklerin yerine getirilmesi şeklinde kendini gösterebilir. Bu tür pratikler, o dine mensup olmayanlar için çok önemsiz görünebilir ama söz konusu inanan kişi için dinin en önemli unsurları arasında olabilir.

9. İnanış, kimlik ve/veya belirli bir hayat tarzının samimiyetini belirlemek, her vakada gerekli ve geçerli olmayabilir.⁶ Örneğin, zulüm yapan tarafın belirli bir kişiye (ya da gruba) belirli bir din, iman ya da dini uygulamaları atfettiği durumlarda o kişinin (ya da grubun) söz konusu dine mensup olduğunu, dini imana bağlı olduğunu ya da dinsel

uygulamalara uyduğunu ilan etmesi gerekli olmayabilir. Aşağıda paragraf 31’de tartışıldığı gibi, belirli bir kişi başkaları tarafından belirli bir dinsel gruba mensup olarak görülüyor ve buna bağlı olarak zulüm görmekten korkuyorsa, başvurucunun o din hakkında bilgi sahibi olması ya da onu anlaması da gerekli olmayabilir. Bir kişi (ya da grup), inanış, kimlik ve/veya hayat tarzlarının bir “din” teşkil ettiğini kararlılıkla inkâr etse bile o dine dayalı olarak zulüm görebilir.

10. Benzer bir şekilde, belirli bir dinsel topluluk içinde doğmak ya da bir yandan ırk ve/veya etnik aidiyet ve bir yandan da belirli bir dinsel cemaat arasında yakın bir bağıntı varsa, o dine mensup olduğu kişiye atfedildiği sürece, bu durumdaki bir kişinin belirli bir dine bağlı olup olmadığını ya da o cemaate üyeliğın iyi niyetli (*bona fide*) olup olmadığını incelemeye gerek yoktur.

B. Haklı sebeplere dayanan zulüm korkusu

a) Genel

11. Din özgürlüğü hakkı, tek başına ya da başkalarıyla birlikte ve tek başına veya başkalarıyla birlikte toplu bir biçimde, aleni veya özel olarak, dinini veya inancını ibadet, uygulama, öğretim şeklinde açığa vurma özgürlüğünü de içerir.⁷ Bu özgürlük, sadece Uluslararası Sözleşmenin 18(3) Maddesinde gösterilen hallerde kısıtlanabilir; bu mesele, aşağıda 15-16. paragraflarda tarif edilmiştir.

12. Dolayısıyla din nedenlerine dayalı zulüm, farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Kişi üzerindeki etkileri da dâhil olmak üzere vakanın özgül koşullarına bağlı olarak, belirli bir dini cemaate üyeliğın yasaklanması, aleni ya da özel mekânlarda başkalarıyla birlikte toplu ibadetin yasaklanması, dinsel eğitimin yasaklanması; belirli bir dinin gereklerini uyguladıkları, belirli bir dinî cemaate mensup oldukları ya da onunla özdeşleştirildikleri ya da din değiştirdikleri için kişilere ciddi ayrımcı yaptırımların dayatılması gibi örnekler verilebilir.⁸ Aynı şekilde, bir hâkim dinin bulunduğu toplumlarda veya Devlet ve dinsel kurumlar arasında yakın bir bağıntı olan toplumlarda bir kişinin hâkim dini benimsememesi ya da uygulamalarını takip etmemesi nedeniyle ayrımcılığa tabi tutulması, belirli vakalarda zulüm seviyesine varabilir.⁹ Zulüm dinler arasında (farklı imana sahip kişilere ya da onların cemaatlerine yönelik) ve din içi (aynı din topluluğu içinde ama farklı mezheplere ya da aynı mezhebin üyelerine yönelik) olabileceği gibi bu ikisinin bir bileşimi olarak da ortaya çıkabilir.¹⁰ Başvurucu dinsel bir azınlığa ya da çoğunluğa mensup olabilir. Dine dayalı başvurular, farklı dinlere mensup olarak evlenmiş çiftler tarafından da yapılabilir.

13. Diğer Sözleşme gerekçeleriyle aynı standartları uyguladığımızda düşünülebilir ki, dinsel inanış, kimlik ya da hayat tarzı, insan kimliği açısından öylesine temel bir konuma sahiptir ki, kişi zulümden sakınmak için bunu saklamak, değiştirmek ya da inkâr etmek zorunda bırakılmamalıdır.¹¹ Nitekim din, zulüm yapan tarafların dileklerine karşı çıkmamak adına geri adım atılabilecek bir durum olsaydı, Sözleşme dinsel nedenlerle zulme karşı koruma sağlamazdı. Söz ve uygulama ile tanıklık etmek, genellikle dinlerin varlığıyla ilintilidir.

14. Her başvuru, kişinin durumu temelinde kendi esasından incelenmeyi gerektirir. İncelenmesi gereken ilgili alanlar arasında kişinin profili, başvurusunun kişisel deneyimleri, dinî inancı, kimliği ve/veya hayat tarzı, bunların başvuru açısından ne kadar önemli olduğu, kısıtlamaların kişi üzerindeki etkileri, dinî topluluk içinde kişinin rol ve faaliyetlerinin yapısı, bu faaliyetlerin zulüm yapan tarafından fark edilip edilmediği ve fark edilmişse, bunun zulüm seviyesine varabilecek bir muameleye yol açıp açmayacağı sayılabilir. Bu bağlamda, haklı gerekçelere dayanan korkunun, “başvurucunun kendi kişisel deneyimlerinden kaynaklanması gerekli değildir”. Örneğin arkadaşları ve aile üyeleri, aynı dinî grubun başka üyeleri, yani benzer durumda olan diğer kişilerin başına ne geldiği, “eninde sonunda kendisinin de zulme maruz kalabileceği korkusunun haklı gerekçelere dayandığını gösterebilir”.¹² Sadece belirli bir dinî topluluğun üyesi olmak, normalde mülteci statüsü için yapılan bir başvuruyu temellendirmek için yeterli olmayacaktır. Fakat BMMYK Elkitabında belirtildiği gibi, sadece üyeliğin yeterli olabileceği özel durumlar olabilir. Özellikle menşe ülkesindeki genel siyasal ve dinsel durum söz konusu dinî topluluğun üyeleri açısından gerçek bir güvensizlik iklimine işaret ediyorsa durum böyledir.¹³

b) Din özgürlüğü üzerinde kısıtlama ve sınırlamalar

15. Uluslararası Sözleşmenin 18(3) Maddesi, “din veya inancını açığa vurma özgürlüğü”ne ancak kamu güvenliği, kamu düzeni, sağlık veya ahlak veya başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla” sınırlamalara tabi tutulabilir. İnsan Hakları Komitesinin belirttiği gibi: “Sınırlamalar, ancak öngörülen amaçlarla konabilir ve dayandıkları belirli bir ihtiyaçla doğrudan bağlantılı olmalı ve ona orantılı olmalıdır. Kısıtlamalar, ayrımcı amaçlarla getirilemez ya da ayrımcı bir şekilde uygulanamaz”.¹⁴ Dolayısıyla, belirli bir sınırlama ya da kısıtlamanın meşruyetini değerlendirirken, neden ve nasıl uygulandığını dikkatle incelemek gereklidir. İzin verilen kısıtlamalar ya da sınırlamalar arasında, uluslararası hukuk standartları ışığında değerlendirilecek olan, suç niteliğindeki faaliyetleri (örneğin ayinsel öldürme uygulamaları) veya zararlı geleneksel uygulamaları önlemek veya çocuğun çıkarına zararlı dinsel uygulamaların önlenmesine yönelik yaptırımlar sayılabilir. Haklı, hatta gerekli başka bir örnek de, din adına da yapılsa nefret propagandasının suç olarak tanımlanmasıdır. Din özgürlüğüne karşı bir kısıtlamanın başvurusunun menşe ülkesinde nüfusun çoğunluğu tarafından desteklenip desteklenmemesi ve/veya sadece dinin aleni olarak dışa vurulmasıyla sınırlanıp sınırlanmaması, konuyla ilgili değildir.

16. Karar vermekle görevli kişi, kısıtlama ya da sınırlamaların zulüm düzeyine yükselip yükselmediğini belirlemeye çalışırken, sadece din özgürlüğünün uygulanmasına getirilebilecek hukuka uygun sınırlamalar da dâhil olmak üzere uluslararası insan hakları standartlarını hesaba katmalı, ama aynı zamanda kısıtlamaların genişliğini ve itaat etmeme halinde getirilebilecek olan cezaların şiddetini de değerlendirmelidir. Cezaya yol açabilecek olan dinî uygulamanın din içersinde ve/veya başvurusunun kişiliği açısından ne kadar merkezî bir konumda olduğu da ele alınmalıdır. Karar verici, bu tür incelemelerinde temkinli hareket etmeli, dışarıdan bakan birine önemsiz bir ayrıntı gibi görünen bir şeyin başvurusunun inançları açısından merkezî bir öneme sahip

olabileceğini hesaba katmalıdır. Kısıtlamaya maruz kılan dinî uygulamanın başvuru açısından önemsiz olmakla birlikte dini açısından önemli olması halinde, ek başka etkenler yoksa kısıtlamanın zulüm seviyesine varma ihtimali düşüktür. Buna karşılık, kısıtlamaya tabi uygulamanın din açısından önemli olmasa da kişi açısından özellikle önemli olduğu bir durumda, kişinin kendi vicdan ya da inancı temelinde zulüm teşkil edebilecek bir durum söz konusu olabilir.

c) Ayrımcılık

17. Dine dayalı başvurularda genellikle ayrımcılık unsuru vardır.¹⁵ Uluslararası insan hakları hukukunda dinsel nedenlere dayalı ayrımcılık yasaklanmış olmakla birlikte, her ayrımcılığın mülteci statüsünün tanınmasına yol açacak türde zulüm seviyesine varması gerekmez. Bir iltica talebini incelerken, sadece tercihlere dayalı bir muameleye yol açan ayrımcılıkla zulüm seviyesine varabilen ayrımcılık arasında ayırım yapmak gerekir. Zira ikinci durumda ayrımcılık, kendi başına ya da toplam olarak, başvurunun temel insan haklarından yararlanmasını ciddi bir şekilde engelleyecektir. Zulüm seviyesine varan ayrımcılığa örnek olarak, söz konusu kişi açısından esası bir şekilde olumsuz sonuçlar getiren, örneğin yaşamını kazanmasını ciddi bir şekilde kısıtlayan ya da normalde var olan öğrenim ve/veya sağlık kurumlarına erişimine engelleyen ayrımcı uygulamalar gösterilebilir. Belirli bir dinî grubun “ekonomik varlığını tahir” etmeye yönelik yaptırımlar söz konusunda olduğunda da durum bu olabilir.¹⁶

18. Ayrımcı yasaların varlığı, normal olarak kendi başına zulüm teşkil etmez. Fakat bu önemli, hatta ayrımcılığın düzeyini gösteren bir etkidir ve bu nedenle hesaba katılmalıdır. Bu tür yasaların uygulanması ve etkileri, zulmün varlığını tespit etmek açısından her halde temel bir önem taşır. Benzer bir şekilde, din özgürlüğüne dair yasaların var olması da kişilerin haklarının korunduğu anlamına gelmez. Pek çok durumda bu tür yasalar pratikte uygulanmayabilir ve örneğin örf ya da gelenekler yasalarından daha etkili olabilir.

19. Ayrımcılık, dinî inanış ya da pratiğin kısıtlanması ya da sınırlandırılması şeklinde de ortaya çıkabilir. Kısıtlamalar, örneğin başka bir dine geçmenin ya da dini yaymanın ya da o dine özgü kutlamaların yasaklanması ve cezalandırılması şeklinde olabilir. Dinî gruplara kayıt yaptırma zorunluluğunun getirilmesi ve din ya da inanç özgürlüğünün kısıtlanmasına yönelik özel idarî düzenlemelere tabi tutulmaları da, ayrımcı amaç veya sonuçlar taşıyabilir. Bu tür yaptırımlar, ancak “yasayla belirlenmiş, objektif, makul ve şeffaf ve buna bağlı olarak, ayrımcılık yaratma amacı veya sonucu olmaması halinde” meşru sayılabilir.¹⁷

d) Din değiştirmeye ya da bir dini seçmeye zorlama

20. Din değiştirmeye zorlama, temel bir insan hakkının; düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkının ciddi bir ihlalidir ve bu haliyle zulmün objektif unsurunu karşılamaya yeterlidir. Yine de başvuru, din değiştirmeye zorlanmanın kişisel olarak kendisi açısından zulüm seviyesine vardığını göstermelidir. Genel olarak, bu gerekliliğin karşılanması için başvurunun farklı bir dine ilişkin inanç ya da imanının ya da net bir kimliğinin veya hayat tarzının zaten var olması ya da belirli bir dinî mezhep ya da

topluluktan ayrılmaya zorlanmış olması yeterlidir. Başvurucunun din değiştirmeye zorlama ya da tehdit öncesinde belirli bir dine (ateizm dâhil olmak üzere) inanmadığı ve belirli bir din ya da dinî cemaatle net bir özdeşleşmesinin söz konusu olmadığı bir durumda, zorlandığı dine tabi olmasının kişi üzerindeki etkilerini (örneğin bu kişisel etkileri olmayan bir eylem de olabilir) değerlendirmek gerekecektir.

e) Dinî pratiklere uymaya zorlanma

21. Dinî pratiklere uymaya zorlama, örneğin çocuğun veya ailesinin dinî inançları, kimlikleri ya da hayat tarzlarına uygun olmayan bir zorunlu dinî eğitime tabi tutulması şeklinde karşımıza çıkabilir.¹⁸ Dinî ayinlere katılmaya ya da belirli bir dinî simgeye sadakat yemini etmeye zorlama şeklinde de olabilir. Bu tür bir zorunlu itaatın zulüm teşkil edip etmediğinin değerlendirilmesinde, kişinin ya da grubun itaat etmesi istenen politika veya eylemlerin, bunların kişinin inanç, kimlik ya da hayat tarzına ne ölçüde aykırı olduğunun ve itaat etmeme halinde nasıl bir cezayla karşı karşıya kalabileceğinin incelenmesi gerekecektir. Bu tür bir zorlama, kişinin kendi dinî inançları, kimliği veya hayat tarzına tahammül edemeyeceği düzeyde bir müdahale teşkil etmesi ya da itaat etmemesinin orantısız bir cezaya yol açması halinde, zulüm düzeyine varacaktır.

22. İtaate zorlayıcı yaptırımlar, belirli bir dinî öğretiye dayalı ama inanmayanların itiraz edebileceği belirli bir ceza veya medenî yasanın dayatılması şeklinde de ortaya çıkabilir. Böyle bir yasanın esasa ilişkin olarak veya usul güvencelerinin ayrımcı olması halinde, yani dinin mensuplarına ve mensup olmayanlara farklı düzeylerde ceza uygulaması halinde, yaptırımları zulüm teşkil edebilir. Yasanın ihlaller için orantısız cezalar getirmesi halinde (örneğin dinî liderlere saygısızlık veya başka bir dinin gereklerine uygun ibadet etme halinde hapis cezası ya da “zina” suçuna karışık ölüm cezası), bu aynı dinin mensupları için olsun veya olmasın, zulüm teşkil eder. Devlet ve din arasındaki ayrımın sınırlı olduğu veya hiç olmadığı hallerde bu daha yaygın bir durumdur.

23. Belirli bir dinî yasa, sadece o dinin mensubu olmayanlara uygulandığında değil, aynı dine mensup muhaliflere ya da topluluğun diğer üyelerine uygulandığında da zulüm teşkil edebilir. Örneğin dinî lider ya da değerlere saygısızlığın cezalandırılmasına yönelik yasalar, sıklıkla dinî topluluk içindeki siyasal tartışmaları bastırmak amacıyla uygulanabilir ve aynı dinin üyelerine uygulansa bile, dinsel ve/veya siyasal temelde zulüm teşkil edebilir.

C. Özel durumlar

a) Cinsel kimlik

24. Dinsel temelli iltica başvurularını değerlendirirken, cinsel kimliğin ya da toplumsal cinsiyet meselelerinin etkisine özel bir ilgi göstermek gerekir. Zira kadınlar ve erkekler, din temelli zulüm korkusunu veya zulmün kendisini farklı şekillerde yaşarlar. Giyim kuralları, seyahat özgürlüğü konusundaki kısıtlamalar, sağlığa zararlı geleneksel pratikler ya da eşit olmayan veya ayrımcı muamele – ayrımcı yasa ve/veya cezalandırma da dâhil olmak üzere – ele alınması gereken konulardır.¹⁹ Bazı ülkelerde genç kız çocuklarına din

adına geleneksel kölelik görevleri yaptırılmakta ya da ruhban sınıfından erkeklere ya da başka erkeklere cinsel hizmet sunmak zorunda bırakılmaktadırlar. Çocuk yaşta evliliğe zorlanabilir, din adına “namus suçları” nedeniyle cezalandırılabilir ya da dinsel nedenlerle kadın sünnetine maruz bırakılabilirler. Bazı genç kızlar ilahlara adanmakta ve ardından dileklerinin böylece yerine geleceğine inanan kişiler tarafından satın alınmaktadır. Bazı topluluklarda kadınlar hâlâ “cadı” olarak görülmekte ve bu yüzden yakılmakta veya taşlanarak öldürülmektedir.²⁰ Bu tür pratikler başvurusunun kendi topluluğunda kültürel olarak kabul edilebilir ama yine de zulüm teşkil eder. Ayrıca, kişiler, kendi dinlerinden başka bir dine mensup olan biriyle evlilikleri ya da ilişkileri nedeniyle de zulüm görebilir. Devlet aktörlerinin başvurusunu cinsel kimliği ya da toplumsal cinsiyet nedenleriyle bu tür muamelelerden korumaya yatkin olmadığı ya da koruyamadığı durumlarda, olay kişisel bir çatışma gibi alınarak hataya düşülmemeli, mülteci statüsü için geçerli bir gerekçe olarak görülmelidir.

b) Vicdanî itiraz

25. Bazı dinler ve belirli dinlerdeki bazı mezhep ya da tarikatlar, askerî hizmetten kaçınmayı inançlarının merkezî bir gereği olarak görmekte ve önemli sayıda din temelli iltica başvurusunda askerlik hizmetini yapmayı reddetmek, korunma talebine bir gerekçe olarak gösterilmektedir. Askerlik hizmetinin zorunlu olduğu ülkelerde bu görevi yerine getirmekten kaçınmak, genellikle yasalarda cezaî yaptırıma bağlanmıştır. Ayrıca, askerlik hizmeti zorunlu olsun olmasın, askerlikten kaçmak daima cezaî yaptırıma bağlıdır.²¹

26. Askerlik hizmetinin zorunlu olduğu ülkelerde, askerlik yapmayı reddetme eylemi samimi siyasal, dinsel veya ahlakî inançlara ya da geçerli vicdanî gerekçelere dayalıysa, mülteci statüsünün gerekleri ortaya çıkmış olabilir.²² Bu tür başvurular, yargılama ile zulüm arasındaki ayrımın tartışılmasını gerektirir. Genel olarak, genel uygulaması olan bir yasa uyarınca yargılanmak ve cezalandırılmak, zulüm teşkil eden bir durum olarak görülmez.²³ Fakat bunun dikkate değer bazı istisnaları vardır. Vicdanî itiraz vakalarında, genel uygulamayı amaçlayan bir yasa, koşullara bağlı olarak, yine de zulüm teşkil eden sonuçlar getirebilir. Örneğin yasa farklı toplulukları farklı şekilde etkilediğinde, ayrımcı bir şekilde uygulanması ya da yaptırımlarının ayrımcı bir şekilde uygulamaya konması halinde, yaptırım olarak uygulanan cezanın aşırı veya orantısız bir şekilde şiddetli olması halinde ya da kişinin samimi inanç ya da dinî kanaati nedeniyle askerlik hizmetini yapmasının beklenmesinin makul olmaması halinde, yasanın uygulanması zulüm teşkil edebilir. Toplum hizmeti gibi alternatif hizmet seçeneklerinin olduğu ülkelerde, iltica talebi için bir gerekçe olmayacaktır. Bununla birlikte, toplum hizmetlerinin bazı biçimlerinin bir cezalandırma teşkil edecek ölçüde aşırı zorlayıcı olabileceğini ya da başvurusunun dinî inançlarını açıkça rencide edecek bazı faaliyetleri içerebileceğini de belirtmek gerekir. Ayrıca, askerlik hizmeti yapmamanın ölçsüz cezalara yol açmadığı, fakat kişinin askerlik hizmetini yapmayı reddetmesi nedeniyle (örneğin askerler, yerel otoriteler ya da komşuları tarafından) ciddi tacize, ayrımcılığa ve şiddete maruz kalma konusunda haklı gerekçelere dayanan korkusunun olması durumunda da mülteci statüsü için yeterli gerekçe oluşmuştur.

III. USULE İLİŞKİN MESELELER

a) Genel

27. Dine dayalı iltica başvurularının incelenmesinde özellikle önemli bazı genel hususlar şöyledir:

a) Dinî pratikler, gelenekler ya da inançlar karmaşık olabilir ve bir mezhep ya da tarikattan diğerine, ülkeden ülkeye ya da bölgeden bölgeye değişiklik gösterebilir. Bu nedenle, güvenilir, doğru, güncel ve ülkeye, mezhep ya da tarikata özgü bilgilere ihtiyaç vardır.

b) Dinî gerekçelere dayalı mültecilik statüsünün belirlenmesinde ülke, bölge ve tek başvurunun bağlamı konusunda *ihstiaslaşmış* bilgi sahibi bağımsız uzmanların yardımı ve/veya aynı inancın diğer takipçilerinden alınacak beyanlar yararlı olabilir.

c) Karar vermekle görevli olanlar objektif olmalı ve başvurucuyla aynı dine mensup olsalar bile sadece kendi deneyimlerine dayalı olarak sonuca varmaktan kaçınmalıdırlar. Belirli bir din ya da ona inananlar konusunda genel varsayımlardan kaçınmak gerekir.

d) Dine dayalı başvuruları değerlendirirken, karar vericiler, din ile toplumsal cinsiyet, ırk, etnik grup, kültürel değerler, kimlik, hayat tarzı ve diğer faktörler arasında sık sık görülen karşılıklı bağlantıları iyi anlamalıdır.

e) Mülakat yapanların ve tercümanların seçiminde, açık iletişimi engelleyebilecek kültürel, dinî ya da toplumsal cinsiyetle ilgili meselelere hassasiyet gösterilmelidir.²⁴

f) Mülakat yapan görevliler, bir tercümanın – aynı dinden olması ya da farklı dinden olması nedeniyle – başvurucuya karşı düşmanca bir tarafgirlik içinde olması potansiyeline karşı dikkatli olmalıdır. Bu, başvurunun beyanını olumsuz etkileyecektir. Bütün mülteci başvurularında olduğu gibi bu tür başvurularda da, tercümanların ilgili terminolojiye hâkim olmaları kritik önem taşır.

b) İnanırcılık

28. İnanırcılık, dine dayalı mülteci başvurularında temel bir meseledir. Karar vericiler, genellikle başvurunun dinî inançlarına dair bazı meseleleri araştırma ve incelemeleri sırasında sıralamayı, bu inançları kapsamlı olarak incelemeyi ve sınamayı yararlı bulabilirler. Fakat başvurunun dinî inançlarına dair bilgilerini incelemek ve sınamak her zaman gerekli ve yararlı olmayabilir. Her halükârda bilgiye dair inanırcılık testleri, başvurunun kişisel koşullarını dikkate alınmalıdır. Zira bir dine ilişkin bilgiler, kişinin toplumsal, ekonomik ya da öğrenim arka planına ve/veya yaş ve cinsiyetine göre önemli ölçüde değişiklik gösterebilir.

29. Tecrübe göstermiştir ki, anlatı biçimine dayalı mülakat yöntemlerini kullanmak hayli yararlıdır. Bunun için başvurucuya dinin kendisi için kişisel önemini, katıldığı (ya da zulüm korkusundan dolayı katılmaktan kaçındığı) ibadet ya da diğer pratikleri veya zulme maruz kalma korkusuna dayanak oluşturan diğer etkenleri anlatmasına izin veren açık uçlu sorular sormak yararlıdır. Başvurucu dinini nasıl benimsediği, ibadet yeri ve

tarzı, katıldığı ayinler ya da diğer törenler, dinin kişi açısından anlamı ya da dinin desteklediği değerler içinde kendisinin inandıkları konusunda sorular sorarak kişinin dinî deneyimleri konusunda bilgi sağlanabilir. Örneğin başvuru On Emir ya da On İki İmamı sayamayabilir ama dinin temel ilkelerine ilişkin anlayışını daha genel olarak anlatabilir. Başvurucunun kişisel dinî kimliği ya da hayat tarzı konusunda bilgi elde etmek sıklıkla daha uygun ve yararlı, hatta daha gereklidir. Bir başvuru kişinin dini hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmasının ya da olmamasının inancın samimiliğiyle her zaman bağlantılı olmadığına dikkat etmek gerekir.

30. Yukarıda paragraf 9'da belirtildiği gibi, kişiler, dinlerinin temel ilke ve pratiklerini çok az bilseler ya da esaslı bir şekilde bilmeseler bile o dine mensup olmaları temelinde zulüm görebilirler. Bilgi eksikliği, dinin söz konusu alandaki özgül pratiklerini daha fazla araştırarak ya da başvuru kişinin dosyasının öznel ve kişisel veçhelerini daha iyi anlayarak açıklanabilir. Örneğin, bir toplumda belirli bir dinî gruba yönelik baskının düzeyi, kişinin kendi dinini inceleme ve uygulama olanaklarını ciddi bir şekilde kısıtlayabilir. Baskıcı bir ortamda bir kişi dinî eğitim alma olanağına sahip olsa bile, bu bilgili dinî liderler tarafından verilemeyebilir. Özellikle kadınlar, dinî eğitime erişim olanağından sıklıkla yoksundur. Coğrafi açıdan uzak topluluklarda yaşayan kişiler belirli bir dine bağlı olmalarına ve bunun sonucunda zulümle karşı karşıya kalmalarına rağmen, o dinin resmî pratikleri konusunda çok az bilgi sahibi olabilirler. Topluluklar, zaman içinde kendi ihtiyaçlarına yönelik olarak farklı bazı dinî uygulamaya ya da iman ilkeleri geliştirebilir ya da özellikle kurulu gelenekleri olan bir toplulukta yeni bir dinin yayılması durumunda, söz konusu dinin pratik ve imanını daha geleneksel pratik veya inançlarla birleştirebilirler. Örneğin, bir başvuru, Hıristiyan uygulamalarla pagan uygulamalar arasında ayırım yapamayabilir.

31. Belirli bir dine doğumundan beri mensup olan ancak o dini yaygın bir şekilde uygulamayan bir kişinin resmî bilgilere daha az sahip olması beklenebilir. Başvurucu belirli bir dinin atfedilmesi ya da o dine bağlı olduğunun varsayılması nedeniyle zulüm riski durumlarında, başvuru kişinin o dinle ilgili bilgi sahibi olması gerekmez.

32. Fakat dinî lider olduğunu ya da ciddi dinî eğitim aldığını belirten başvuru kişilerden daha fazla bilgi vermeleri beklenecektir. Bu eğitim ya da öğretimin objektif olarak sınanmış standartlara tam olarak uyması gerekli değildir; zira bunlar, ülkeden ülkeye ve bölgeden bölgeye fark gösterebilir. Fakat belirli pratik ve ayinlerin din açısından rol ve önemini açıklığa kavuşturmak gerekecektir. Yüksek düzeyde eğitim ya da öğretim almış olan başvuru kişiler bile, daha karmaşık, resmî ya da gizli yapıya sahip bazı bilgileri bilmeyebilir.

33. Başvuru kişinin bazı iddia ve açıklamalarının daha önce yaptıklarıyla ya da söz konusu bölgede aynı dine mensup olan diğer kişilerin dinî pratiklerle ilgili genel anlayışına uygun değilse, ek görüşme yapmak gerekebilir. Başvuru kişiler, öykülerindeki her hangi bir tutarsızlık ya da çelişkiyi açıklama olanağına sahip olmalıdır.

c) Menşe ülkesinden çıkıştan sonra din değiştirme

34. Menşe ülkelerinden ayrıldıktan sonra din değiştiren kişilerin durumunda, bu yerinde mültecilik (*sur place*) durumu yaratır.²⁵ Bu tür durumlarda özel bazı inandırıcılık sorunlarının ortaya çıktığı görülür. Dolayısıyla din değiştirmenin koşulları ve samimiyeti konusunda titiz ve derinlikli bir inceleme yapmak gerekecektir. Karar vericinin incelemeye ihtiyaç duyacağı meseleler arasında, kişinin menşe ülkesindeyken inandığı dinî inançların şimdükilerin özellikleri ve aralarındaki ilişki, (örneğin toplumsal cinsiyet ya da dinsel yönelim konusundaki tutumu nedeniyle) menşe ülkesindeki dinden kopuş, başvurunun iltica ülkesindeyken yeni dinle nasıl tanıştığı, bu dinle ilgili tecrübeleri, zihinsel durumu ve yeni dine katılım ve üyelikle ilgili doğrulayıcı kanıtlar sayılabilir.

35. Hem sığınma ülkesindeki özel koşullar hem de kişisel durum, ilave araştırmaları gerektirebilir. Örneğin, yerel dinî grupların üçüncü ülkelere yerleştirmeyi kolaylaştırma amacıyla sistematik ve örgütlü din değiştirme girişimleri yürüttüğü ve/veya başvuruçuların bu amaçla yönlendirilmesinin ve eğitilmesinin yaygın olduğu durumlarda, başvuruçunun bilgisinin test edilmesinin pek yararı yoktur. Mülakat yapan görevlilerin, başvuruçunun din değiştirmedeki motivasyonu ve din değiştirmenin başvuruçunun kişisel yaşamındaki etkileri konusunda bilgi edinmeyi amaçlayan açık uçlu sorular sorması daha yararlı olacaktır.

Bununla birlikte asıl araştırılması gereken, başvuruçunun ülkesine geri gönderilmesi haline Sözleşme gerekçelerine dayalı haklı bir zulüm korkusunun olup olmadığıdır. Dolayısıyla, kişinin din değiştirmesinin menşe ülke yetkililerince anlaşılıp anlaşılmayacağı ve yetkililerin bu duruma nasıl tepki verecekleri konusuna dikkat edilmelidir.²⁶ Başvuruçunun zulüm korkusunun objektif olarak haklı gerekçelere dayanıp dayanmadığını belirlemek açısından ayrıntılı menşe ülke bilgilerine ihtiyaç vardır.

36. Din değiştirmeye ilgili faaliyetlerin “çıkar amaçlı” olduğunun, menşe ülke yetkilileri de dâhil olmak üzere herkes açısından bariz olması halinde, başvuruçunun açısından menşe ülkesinde Sözleşme temellerine dayalı haklı bir zulüm korkusu olmayacak ve kişinin menşe ülkesine geri gönderilmesi halinde ciddi olumsuz sonuçlar doğurmayacaktır. Fakat her koşulda, kişinin menşe ülkesine geri gönderilmesinin muhtemel sonuçlarına ve kişinin mülteci statüsünün tanınmasını ya da ek koruma önlemlerini haklı gösterebilecek potansiyel zarar riskini dikkatle değerlendirmek gerekecektir. Başvurunun fırsatçılığa dayalı olduğunun anlaşılması halinde bile geri gönderilmesi durumunda haklı bir zulüm korkusu varsa, uluslararası koruma sağlanması gereklidir. Bununla birlikte, yapılan fırsatçılık olduğunun açıkça belli olması durumunda, bu tür durumlarda elde bulunan kalıcı çözümlerin yanı sıra örneğin ikamet statüsünün kararlaştırılmasında bu kişiye karşı bir ağırlık taşıyacaktır.

¹ Özellikle bkz. İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 22, karar tarihi 20 Temmuz 1993, BM belgesi. CCPR/C/21/Rev.1/ADD.4, 27 Eylül 1993.

² İkincisi şu adreste bulunabilir:

<http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/FramePage/intolerance+En?OpenDocument>. İlgili diğer

bölgesel araçlar arasında 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 9. Maddesi, 1969 Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi 12. Maddesi, 1981 İnsan Hakları ve Halkların Hakları Afrika Şartının 8. Maddesi sayılabilir.

³ Devletler arasındaki tartışma sırasında başvurulana anahtar bir kaynak, Uluslararası Mülteci Teşkilatı (IRO) 1946 Anayasasındaki mülteci tanımıydı. Bu tanıma göre mülteciler, ülkelerine geri dönmek için “ırk, din, tabiiyet ya da siyasi kanaat” temelinde geçerli sebep gösterebilen kişilerdir. (Beşinci gerekçe, özel bir toplumsal gruba mensubiyet, 1951 Sözleşmesine ilişkin müzakereler sırasında kabul edilmiştir.)

⁴ BMMYK, *1967 Protokolü Kapsamında Mülteci Statüsü Belirleme Usul ve Ölçütleri BMMYK Elkitabı*, yeni edisyon, Cenevre, Ocak 1992, paragraf 71.

⁵ İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 22, 20 Temmuz 1993, paragraf 1.

⁶ İnanırcılık meselelerine ilişkin daha geniş tahlil için aşağıda bkz. Paragraf 28-33.

⁷ Bkz. Evrensel Bildirge, Madde 18 ve Uluslararası Sözleşme, Madde 18(1).

⁸ BMMYK *Elkitabı*, paragraf 72.

⁹ Bu bağlamda Uluslararası Sözleşmenin 27. Maddesi şöyle der: “Etnik, dini ya da dilsel azınlıkların var olduğu Devletlerde bu tür azınlıklara mensup olan kişilerin, grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenmez.”

¹⁰ BM Dinsel Hoşgörü Özel Raportörünün Ara Raporu, “Din ya da İnanç Temelli Ayrımcılığın Her Biçimini Tasfiye Bildirgesinin Uygulanması” (“Implementation of the Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination based on Religion or Belief”), BM belgesi. A/53/279, 24 Ağustos 1998, paragraf 129.

¹¹ Ayrıca bkz. BMMYK, “Uluslararası Koruma Rehberi: Mültecilerin Statüsüne Dair 1951 Sözleşmesi ve/ya 1967 Protokolü 1A(2) Maddesi Kapsamında ‘Belirli Bir Toplumsal Gruba Mensubiyet’”, HCR/GIP/02/02, 7 Mayıs 2002, paragraf 6. Benzer bir şekilde, ülke içinde korunma ya da yer değiştirme seçeneğinin tartışıldığı durumlarda, başvurucudan, ülke içinde yer değiştirdiği ya da kaçtığı bölgede zulme maruz kalmaktan korunmak için dini inançlarını bastırması beklenmemeli ya da istenmemelidir. Bkz. BMMYK, “Uluslararası Koruma Rehberi: Mültecilerin Statüsüne Dair 1951 Sözleşmesi ve/ya 1967 Protokolü 1A(2) Maddesi Kapsamında ‘Ülke İçinde Yer Değiştirme Seçeneği’”, HCR/GIP/03/04, 23 Temmuz 2003, paragraf 19, 25.

¹² BMMYK *Elkitabı*, paragraf 43.

¹³ BMMYK *Elkitabı*, paragraf 73.

¹⁴ İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 22, 20 Temmuz 1993, paragraf 8.

¹⁵ Genel olarak bkz. BMMYK *Elkitabı*, paragraf 54–55.

¹⁶ BMMYK *Elkitabı*, paragraf 54 ve 63.

¹⁷ BM Din veya İnanç Özgürlüğü Özel Raportörü, Genel Sekreterin Notuna Ekli Ara Rapor, “Dinsel Hoşgörüsüzüğün Her Biçimini Tasfiyesi” (“Elimination of All Forms of Religious Intolerance”), UN BM belgesi. A/58/296, 19 Ağustos 2003, paragraf 134–35.

¹⁸ Bu, muhtemelen Devletlerin başka bir yükümlülüğüne, Uluslararası Sözleşmenin 18(4) Maddesinde güvence altına alınmış olunan ebeveyn veya yasal vasilerin çocuklarının dini ve ahlaki eğitimi kendi kanaatlerine göre sağlama hakkına da müdahale edecektir.

¹⁹ Daha fazla bilgi için bkz. BMMYK, “Uluslararası Koruma Rehberi: Mültecilerin Statüsüne Dair 1951 Sözleşmesi ve/ya 1967 Protokolü 1A(2) Maddesi Kapsamında Toplumsal Cinsiyetle İlişkili Zulüm”, HCR/GIP/02/01, 7 Mayıs 2002, özellikle paragraf 25–26.

²⁰ Bu pratiklerin tanımı için bkz. “Kadınların İnsan Haklarının ve Kadınlarla Karşı Şiddet Konusunda Toplumsal Cinsiyet Perspektifinin Entegrasyonu”, BM Kadına Karşı Şiddet Özel Raportörü Ms Radhika Coomaraswamy, İnsan Hakları Komisyonu 2001/49 sayılı kararı uyarınca, “Aile İçinde Kadına Karşı Şiddet İçeren Kültürel Pratikler” (“Cultural practices in the family that are violent towards women”), E/CN.4/2002/83, 31 Ocak 2002, erişim adresi:

[http://www.unhcr.ch/huridocda/huridocda.nsf/0/42E7191FAE543562C1256BA7004E963C/\\$File/G021042_8.doc?OpenElement](http://www.unhcr.ch/huridocda/huridocda.nsf/0/42E7191FAE543562C1256BA7004E963C/$File/G021042_8.doc?OpenElement); Medeni ve Siyasal Haklar, Özellikle Dinsel Hoşgörüsüzlük (“Droits Civils et Politiques et, Notamment: Intolérance Religieuse”), BM Dinsel Hoşgörüsüzlük Özel Raportörü M. Abdelfattah Amor, İnsan Hakları Komisyonu 2001/42 sayılı kararı uyarınca, Ek: Din ve Vicdan Özgürlüğü ile Din ve Gelenekler Açısından Kadının Konusunda Araştırma (“Étude sur la liberté de religion ou de conviction et la condition de la femme au regard de la religion et des traditions”), E/CN.4/2002/73/Add.2, 5 Nisan 2002, erişim adresi (sadece Fransızca bulunmaktadır):

<http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/2848af408d01ec0ac1256609004e770b/9fa99a4d3f9eade5c1256b9e00510d71?OpenDocument&Highlight=2,E%2FCN.4%2F2002%2F732 FAdd.2>

²¹ Genel olarak bkz. *BMMYK Elkitabı*, paragraf 167–74.

²² *BMMYK Elkitabı*, paragraf 170.

²³ *BMMYK Elkitabı*, paragraf 55–60.

²⁴ Ayrıca bkz. BMMYK, “Toplumsal Cinsiyete Dayalı Zulüm Konusunda Rehber, yukarıda not 19.

²⁵ Başvurucunun sığınma ülkesinde başka bir dine mensup bir kişiyle evlenmesi ve çocuklarını diğer dine uygun olarak yetiştirmesi halinde menşe ülkesinde bu zulüm riskine yol açıyorsa, aynı durum ortaya çıkmış olur.

²⁶ Bkz. *BMMYK Elkitabı*, paragraf 96.